

Pišna, Jan

Vliv tridentského koncilu na česky tištěnou produkci druhé poloviny 16. století a počátek rekatolizace

Bohemica litteraria. 2025, vol. 28, iss. 2, pp. 11-26

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2025-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83275>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 15. 01. 2026

Version: 20251219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vliv tridentského koncilu na český tištěnou produkci druhé poloviny 16. století a počátek rekatolizace

Jan Pišna

ABSTRACT

The influence of the Council of Trent on Czech printed production in the second half of the 16th century and the beginning of recatholization

The study focuses on a hitherto understudied topic in the Czech printed production of the second half of the 16th century, namely the initiative of the Catholic intelligentsia after the Council of Trent. By probing into five categories of the very heterogeneous Catholic production, the study attempts to capture the main tendencies of its development. Categories which are taken into account are thus (1) the basic catechetical manuals, (2) popular patristic and pre-Hussite works, (3) works of the time translations of Catholic works, (4) polemics on brethren unity, and (5) original works. The issue is also viewed through the prism of three different generations of authors producing from the 1640s to the end of the 16th. While the first generation is characterized by a certain religious tolerance and an awareness of multilateralism, the middle generation is rather bland and concentrates on translations of the Catholic production of the time, while the last generation, which includes the first offsprings of the Jesuit order, is more reserved and concentrates on anti-brethren polemics.

KEYWORDS

Catholic literature; Council of Trent; translation work; polemics; 16th century.

KLÍČOVÁ SLOVA

Katolická literatura; tridentský koncil, překladatelská činnost, polemiky, 16. století.

Tridentský koncil bývá právem považován za významný mezník v dějinách raného novověku, a to nejen co do otázky katolické víry, její reformy a určitého vyhranění katolické věrouky vůči reformaci (SCHATZ 2014: 156–204), ale také jako zdroj konkrétních změn, které se projeví ve vztahu společnosti ke knihám. Šíří celé problematiky lze rámcově omezit na tři tematické okruhy: liturgika, prohibita společně s cenzurou a v neposlední řadě knihy podporující rekatalizaci. Tento výčet ale reflektuje vlastně jen výsledky koncilních jednání, v nichž především rezonovaly obavy z nekontrolovaného šíření neverifikovaných textů a snahy o určitou formalizaci vztahů knižního trhu od autora, přes tiskaře až po čtenáře.

Na základě koncilních dokumentů můžeme sledovat, kdy přesně docházelo k projednávání a především k formulování koncilních dekretů, popřípadě dalších navazujících dokumentů, které se bezprostředně týkaly knih, jejich vydávání, uchovávání a nakládání s nimi (DOKUMENTY 2015). Již v roce 1546 byl na 4. zasedání vyhlášen *Dekret o kanonických spisech* (tj. o počtu knih Starého a Nového zákona) a *Dekret o vydávání a užívání posvátných knih*, na 5. zasedání pak v rámci *Dekretu o reformě* vyšla ustanovení o zavedení četby Písma svatého a o kazatelích Božího slova. Zatímco *Dekret o kanonických spisech* byl spíše polemikou s Lutherovým pravidlem *sola Scriptura* (SCHATZ 2014: 171–174), *Dekret o vydávání a užívání posvátných knih* se přímo dotýkal tiskařské praxe a požadoval konkrétní změny v povolování tisku, náležitostech titulního listu apod. (JOHNSON-DEBAUFRE 2022). Vydávání knih se stalo jedním z témat i na 18. a 25. zasedání koncilu roku 1562 a 1563. Tentokrát se řešily otázky cenzury a úplného soupisu zakázaných knih (BAÉZ 2012: 219–232). Nutno říci, že výsledky koncilních jednání byly přijímány s různou intenzitou napříč Evropou a jeho implementace probíhala zcela jinak v místech s většinově reformovaným obyvatelstvem, což byl samozřejmě také případ Českého království.

Obrátíme-li svou pozornost k českým dobovým reáliím, zjistíme, že také český čtoucí čtenář byl o koncilním jednání informován. Na svém 21. zasedání v červenci 1562 koncil otevřel problematiku eucharistie a projednával z katolického hlediska kontroverzní otázku přijímání laiků z kalicha, což u českého utrakvistického obyvatelstva vzbuzovalo bezesporu enormní zájem. Koncil sice upřednostnil přijímání pod jednou, ale zároveň – v *Dekretu o žádosti o povolení kalicha* z 22. zasedání v září 1562 – ponechal konečné rozhodnutí na papeži, zdali přijímání z kalicha pro určité země povolí (SCHATZ 2014: 198). Důležité je, že krátce po tomto 21. zasedání konaném 16. července vyšel český překlad tohoto dokumentu pod názvem *Naučení neb vyhlášení o přijímání pod obojím*

v tiskárně Jiřího Melantricha a dle údajů z Knihopisu v letech 1564 a 1568 měla následovat ještě další dvě bohužel dnes exemplářem nedochovaná vydání.

V neděli 30. července 1564 přednesl ve svatovítské katedrále Petr Perysteryus († 1568) *Kázání v neděli devátou po sv. Trojici*, v němž shrnul koncilní náhledy na přijímání podobojí. V průběhu srpna Perysteryus vytvořil finální textovou verzi kázání, ve čtvrtek na sv. Bartoloměje 24. srpna datoval dedikaci bratřím Zajícům z Hazmburka (kteří byli kázání přítomni) a následně s patřičným povolením arcibiskupa Bruse (vydaným 17. září 1564) podal Jiřímu Melantrichovi do tisku. Perysteriova homilie – lze ji považovat kvůli závěrečnému vyznění až za „ekumenicky“ smířlivou – je strukturována na dvě části. První pochopitelně přináší výklad příslušné nedělní perikopy, ale druhá část shrnuje aktuální problematiku ohledně přijímání pod obojí (snahy císaře Ferdinanda I. a krále Maxmiliána II. přimět koncil k povolení přijímání podobojí, průběh jednání a zvláště výsledný koncilní konsenzus). Tuto dichotomii o přijímání pod jednou a pod obojí udržuje až do konce svého kázání, v jehož průběhu autor přináší argumenty pro obě strany sestavené z biblických citátů, církevních historií a životů svatých. O skutečném dosahu Perysteriových slov nám není nic známo, každopádně se jedná o další jedinečný doklad toho, jakým způsobem jednání koncilu rezonovalo v české společnosti.

Zvýšená publikační aktivita české katolické inteligence se začala v průběhu a těsně po skončení tridentského koncilu, jehož výsledky lze vnímat jako snahu o reformování církve katolickým způsobem, postupně projevovat. V průběhu padesátých a šedesátých let 16. století dozná náboženská mapa Českého království výrazných proměn, a to nejen kvůli následkům českého odboje z roku 1547.¹ Roku 1556 z iniciativy katolické šlechty a císaře Ferdinanda I. přicházejí první jezuité, roku 1561 se jmenováním Antonína Bruse z Mohelnice fakticky začíná zdoluhavá a náročná rekonstrukce katolické duchovní správy. O to zajímavější je, promítneme-li si druhou polovinu 16. století podle jmen autorů, překladatelů a editorů spojených s vydáváním katolické literatury do generačních skupin, čímž se nám mohou uvnitř tištěné produkce otevřít dosud nezřejmé proudy.

Ve čtyřicátých letech začíná publikovat skupina intelektuálů kolem počátečního měšťana, překladatele a editora Jana Straněnského (asi 1517 – po 1585), v níž působí také katoličtí kněží Tomáš Bavorovský († 1562), Tomáš Rešl (1520–1562) a Jindřich Scribonius (1510–1586). K této skupině se dobou

1) Vliv na český knižní trh mělo nejen omezení knihtisku v Čechách po dobu let 1547–1548 na dílnu malostranského katolického tiskaře Bartoloměje Netolického a následně zpřesnění cenzurních pravidel (VOIT 2017: 506–507, 548–557).

tvorby druží ještě Jan z Chyše, Jiřík z Netolic († 1575), Tomáš farář z Blanska a Jan Makovský z Makové.² Kulminace publikovaných textů a překladů stojí na konci padesátých let 16. století.

V průběhu šedesátých až osmdesátých let publikují kromě Straněnského a Rešla také Petr Illicinus († 1582), Tomáš farář v Dubném, Kristin z Včelína, Václav Benešovský († 1595) a měšťan a kouřimský děkan Blažej Nožička z Votína († 1570).

Zato poslední dvacetiletí do konce 16. století překypuje aktivitou Václava Brosia (1539–1601), Adama z Vinoře († asi 1600), Jiřího Bartholda Pontana z Breitenbergu (asi 1550–1614), Baltazara Hostounského (1534–1600) a Václava Šturma (1533–1601). Většinou jde o první generaci odchovců jezuitského řádu.

Se znalostí jmen hlavních osobností katolických intelektuálů se nyní pokusíme blíže nahlédnout do čtyř tematických okruhů náboženské literatury, s jejíž produkcí jsou ona jména spojována nejčastěji. Musíme mít však na zřeteli, že se jedná především o drobnou výseč z celkové množiny literárního života druhé poloviny 16. století, na jejíž potřeby a impulsy tvorba katolické inteligence také reagovala. Zároveň si také musíme uvědomit, že těchto pět kategorií tvoří svým obsahem heterogenní produkci, neboť v sobě zahrnuje základní katechetické příručky (1), oblíbená díla patristiky a díla předhusitská (2), současné překlady katolických děl (3), polemiky s jednotou bratrskou (4) a vlastní původní tvorbu (5).

1. Katechetika

První oblast směřuje k vydávání základní příručkové katechetické literatury. Ačkoliv příprava katolického katechismu probíhala již od prvních jednání Triidentského koncilu, finalizace jeho textu a realizace tisku pod vedením sv. Karla Boromejského skončila až roku 1566. Tento katechismus byl určen především pro duchovní. V českém prostředí ale byla zapotřebí příručka pro běžné věřící, proto se přistoupilo k překladu nedlouho předtím vzniklého, velmi rozšířeného a dostupného katechismu Petra Canisia. Canisiův text byl v různých úpravách vydáván až do 18. století. Bohužel jeho první české vydání je obestřeno mnohými nejasnostmi, neboť postrádáme dochované exempláře.³ K dispozici máme

2) Do této doby spadá svou tvorbou také Václav Hájek z Libočan (†1553), ten je ale o celou generaci starší.

3) Týká se to bibliograficky podchycených záznamů Knihopis č. 1425 a 1432.

jen prostějovské vydání z Hájkovy tiskárny z roku 1568 a anonymní vydání bez lokace tisku (avšak s arcibiskupským povolením) z roku 1584.

Palčivou otázkou, kdo první Canisia přeložil do češtiny, tím pádem nelze vyřešit, ale existují určité indicie a analogie, které je vhodné zde zmínit. Canisius nejdříve vydal svůj velký katechismus anonymně ve Vídni na přelomu let 1554 až 1555 (obecně o Canisiovi ve vztahu k Čechám FECHTNEROVÁ 1996: 78–82, ke genezi edic *Katechismu* s doklady z korespondence BRODRICK 2012: 244–247). Krátce poté se angažoval v organizování příchodu prvních jezuitů do Čech, přičemž nadále zůstával v kontaktu s Jindřichem Scriboniem a dalšími církevními hodnostáři (ČORNEJOVÁ 1995: 27–36), tudíž v tomto okruhu lze osobu překladatele předpokládat. Primárním textem pro české překlady *Malého katechismu* byla latinská či německá vydání vzniklá po roce 1558 (VOIT 2006: 434–436), přesněji by to dle typografické podoby dochovaných edic mohlo být některé vydání z šedesátých let 16. století (o tom se již zmiňuje Podlaha 1897).

Můžeme se oprávněně domnívat, že prostějovská edice vznikla z popudu okolí olomouckého biskupa Prusinovského. Jezuité do Olomouce přicházejí roku 1567, získávají zde k užívání bývalý františkánský klášter. Stejně tak si musíme položit otázku, proč nám neznámý překladatel a donátor tisku nevyužil olomouckou tiskárnu Bedřicha Milichthaler, nevlastního syna a nástupce Jana Günthera. Jak je patrné, i kolem obou dochovaných edic Canisiových katechismů vyvstává více otázek než zaručených odpovědí.

Již roku 1552 vydal svou katechetickou příručku doktor Jindřich Písek z Horšova, zvaný Scribonius. Opět bohužel není k dispozici dochovaný exemplář prvního vydání, text známe z pozdější edice, ale o existenci tisku jsme informováni z tzv. Prusinovského kopiáře, soupisu povolených knih olomouckému tiskaři Milichthalerovi k prodeji ze září 1567, tudíž je více než pravděpodobné, že tisk vyšel (stejně tak jako později *Kázání* z roku 1554) u Günthera v Olomouci (VOIT 1987: 105). Roku 1556 vyšel text v pražské tiskárně Kantora Hada. V textu Scriboniovy dedikace Janu mladšímu z Lobkovic se konkrétně píše „umínil jsem podruhé připsati“ (SCRIBONIUS 1566: fol. A3b), tudíž se skutečně jedná o druhé vydání s identickým dedikantem.⁴

V tomto kontextu se sluší ještě uvést, že roku 1562 Tomáš Rešl přeložil *Catechismus* luteránského teologa Andrease Muscula (1514–1581). Hlavním iniciátorem překladu byl v tomto případě Jan Straněnský, který dílo opatřil dedikací Václavovi Haugvicovi z Biskupic a předmluvou.

4) Z Jungmanna byl převzat mylný údaj o vydání z roku 1546.

2. Patristika a předhusitská literatura

Druhý proud představuje vydávání osvědčené patristické (např. sv. Augustinus, sv. Vincentius Lirinensis) a středověké literatury, která vznikla ještě před vystoupením Jana Husa a jeho přívrženců. To je důležité, protože se tak otvírá možnost zařadit do oběhu mimo jiné i starší překlady Tomáše Štítného po jazykové úpravě (např. *Barlaam a Josafat*). Není od věci tuto problematiku vztáhnout také k čtenářskému vkusu, v němž přetrvávaly spíše konzervativní tendence. Raději než po nejžhavější domácí či překladové novince česky čtoucí měšťan sáhl po osvědčeném titulu, který byl prověřen tradicí a opakovaným užíváním.

Zájem o patristiku však vedl souběžně také z utrakvistické strany. Sledujeme-li vydávání děl připisovaných sv. Augustinovi, tak po vlahých postinkunábuloých začátcích u Tiskaře pražské bible roku 1506, kdy došlo k vydání českého překladu *De vanitate saeculi*, je patrná přerývka na dalších čtyřicet let. Roku 1543 ještě v Norimberku vydává Günther pseudoaugustinovský text *O rozmlouvání duše s Bohem*, následuje pražské vydání *Manuale* (v překladu rožmberského vychovatele Jana Makovského z Makové) a opět traktátu *De vanitate saeculi* v pražské tiskárně Kantora Hada v roce 1546. Lze říci, že zájem o Augustinovy spisy stoupal, neboť dokladujeme nejen opakovaná vydání již zmíněných edic, ale zároveň došlo k novým překladům. K nim patří edice *Manuale* a *Soliloquia animae ad Deum* Adama Daniela z Veleslavína přeložená a vytištěná roku 1583 a anonymní překlad vytištěný u Jiřího Černého z Černého Mostu 1590. U Graudense vydal svým nákladem Václav Šturm Augustinovo *Psaní donatistům* v předkladu Adama z Vinoře. V tomto ohledu je zajímavé připomenout, že texty byly doprovázeny, popřípadě současně vydány s texty sv. Cypriána, popřípadě sv. Řehoře z Naziánu.

Když si položíme otázku, jaká vlastně je recepce předhusitské literatury v bohemikálním knihtisku 16. století, docházíme k zjištění, že probíhá v různých rovinách. S ohledem na cíl této studie pomineme středověkou beletrii postupně suplující nedostatek nově vznikající zábavné prózy (a následně upadající do žánrové kategorie knížek lidového čtení, jako např. *Štilfríd a Bruncvík*, *Cestopis tzv. Mandevilla* apod.), o to zajímavější jsou pro nás práce jako *Knížka velmi utěšená* sv. Isidora ze Sevilly poprvé vydaná u katolického tiskaře Netolického roku 1549. Znovu se objevuje Kempenského knihy *O následování Krista* v novém překladu Baltazara Hostounského z roku 1578. V předmluvě této edice Hostounský jako podnět k novému překladu uvedl kritiku velmi volného a v částech te-

ologicky nepřesného staršího překladu Tomáše faráře v Dubném. Roku 1593 dochází k nové edici *Historie a životy svatých Barlaama a Josafata*, konfrontované s latinskou verzí předlohy a s jazykovými úpravami ve prospěch soudobého čtenáře (eliminace zastaralých jazykových jevů).

3. Soudobá katolická literatura

Třetí proud se soustředil na zprostředkování tvorby současných evropských katolických intelektuálních elit. To si však žádá určité objasnění. Předně výběr byl vázán na dostupnou literaturu v kulturně blízkém okolí českých zemí, a tudíž vůbec nezohledňoval významné proudy katolické produkce jihoevropské (především náboženskou produkci italskou, španělskou či francouzskou). Výběr byl veden především obecnou snahou po příručkové literatuře či sledování konkrétních trendů v rámci homiletické literatury (např. významná pohřební či vojenská kázání).⁵ Zjevně byla preferována aktuálnost vydávaného díla před univerzálností a nadčasovostí.

Počátky tohoto překladatelského proudu začínají v malostranské tiskárně Bartoloměje Netolického roku 1549 edicí anonymní antologie dvou kázání merseburského biskupa Michaela. Péči Jana Straněnského byla přeložena a poté roku 1551 vydána *Postila* Johanna Hoffmeistra. Následně litomyšlský děkan Bartoloměj Flaxius z Čeňkova a Václav Brosius překládali rakouského jezuitu a dvorního vídeňského kazatele Georga Scherera (KUBIŠTA 2007). Baltazar Hostounský zčeštil katechetický spis italského jezuita Antonia Possevina⁶ a dále dílo polského kardinála a papežského nuncia Stanislava Hosia. Obdobně hradecký kněz Ondřej Modestin přeložil rozsáhlou katolickou *Postilu* polského jezuita Jakuba Wujka. Podstatná část této překladové produkce byla vytištěna v litomyšlské tiskárně Ondřeje Graudense za nemalého přispění olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic.

Zajímavé je sledovat rozdílné podmínky, které využíval k vydávání překladové katolické literatury olomoucký biskup od konce sedmdesátých let, a pozvolné a velmi složité okolnosti, za nichž vznikala překladová literatura podporovaná pražským arcibiskupem Brusem na počátku sedmdesátých let. V tomto ohledu

5) Například pohřební kázání nad Ferdinandem I. od dvorního kazatele Sittarda z roku 1564, nebo Schererovo vojenské kázání z roku 1596.

6) Possevino působil mimo jiné jako papežský nuncius ve střední a východní Evropě, aktivně se účastnil založení koleje v Olomouci.

je jistě důležité připomenout, že Brus měl nemálo starostí s obnovou pražského arcibiskupství po letech sedisvakance. Určité snahy podpořit vydání katolické literatury se projevují třeba v souvislosti s celou anabází kolem edice Ferovy Postily. Brus musel použít cenzurního nátlaku na Jiřího Melantricha, aby nakonec překlad Zikmunda z Púchova roku 1575 vůbec tiskem vyšel (TISCHER 1905; PÁNEK 1989: 248–273; VESELÁ 2005: 54–56).⁷

4. Polemiky

Čtvrtý a nejzřetelnější proud představoval polemické spisy zaměřené nejvíce proti jednotě bratrské. Těch se zhostil především Václav Šturm a částečně také Baltazar Hostounský s Václavem Brosiem (KUBIŠTA 2006; KUBIŠTA 2010). Právě Šturmová vytrvalá aktivita, učenost a znalost Husových teologických spisů (v textech polemik se odvolává na norimberskou edici z roku 1558 a patrně používal i další zahraniční latinské edice Husových spisů) vytvářela tlak na relevantní odezvu od bratrských intelektuálů. Ovšem na rozdíl od dosavadní literární historiografie nesdílíme názor, že právě to byla hlavní ideová náplň literárního programu katolíků jako celku. Vše nasvědčuje tomu, že důraz byl kladen na vydávání patristické a aktuální katolické literatury, polemické spisy přicházejí až s určitým zpožděním v pokročilých osmdesátých letech. Vysvětlení může být prozaické. Katolické špičky byly nuceny napřed konsolidovat značně rozvrácenou hospodářskou základnu katolické církve, a především na tuto soustředěnou činnost chyběly vzdělané osobnosti. Pro úplnost kontextu dodejme, že starší generace například kolem Scriobonia neměla potřebu vést takovýto typ vyhocené polemiky a spíše inklinovala k určité toleranci.

V posledním dvacetiletí nezůstala stranou ani polemika protiluterská. U Graudense vyšel roku 1587 *Labyrinthus Lutherii* od hallského primátora Caspara Querhamera. Flaxiův překlad vycházel z textu, který Querhamer koncipoval do 36 otázek již v roce 1535 a který náležel mezi pilíře německé protireformace. Stejně tak vidíme polemický protiluterský osten v překladu *Pěti kázání* bamberského biskupa Jakoba Feuchta z roku 1591.

7) V tisku samotném ovšem jméno překladatele není uvedeno.

5. Původní tvorba

Zatímco protibratrská polemika na sebe strhávala pozornost historiků a referovala o ní také literárněhistorická kompendia, původní tvorba – až na drobné výjimky – zůstávala přehlížena. Jak se vlastně profilovala původní tvorba české katolické inteligence? Patří sem jednak již tvorba katechetických příruček, o nichž jsme se zevrubně zmínili dříve, jednak podstatně významnější a početnější skupina především homiletických prací.

A) HOMILETIKA

Svým kazatelským dílem a následně první katolickou *Postilou českou* z roku 1557 stojí kněz Tomáš Bavorovský na pomyslném počátku svébytné katolické tvorby tridentského období. Jistě bychom to mohli vztáhnout i k získání určité emancipace katolické inteligence, ovšem to by se jednalo o jakési vytržení z literárního kontextu důležitého pro vznik díla. Bavorovského úzká provázanost se Straněnským, který nakonec vydání Bavorovského díla uskutečnil, nás spíše upozorňuje na to, že se jednalo o jeden z mnoha realizovaných směrů duchovní literatury vedle Straněnského překladů luteránské provenience (např. Johann Spangenberg, Georg Rhau apod.) a že ani samotní autoři první tridentské generace ještě nevnímali konfesní hranice tak ostře a neprostopupně.

Ve stejném duchu vyšel roku 1554 také Straněnského překlad latinského kázání pro duchovní od Jiřího Scribonia (TRUHLÁŘ et. al. 1982: 35). Není od věci zmínit, že jediný nám známý a dochovaný exemplář tohoto olomouckého tisku se nachází ve fondu KNM v Praze a je přívazkem ke Scriboniovu českému rukopisnému sborníku *Kázání přes celej rok 1564*.

Těsně po ukončení tridentského koncilu už vyšla tiskem jen kázání Petra Perysterya, o němž jsme se zmínili v úvodu této studie, a svatovítského kanovníka Jiřího Netholického *Kázání o bídě nynějšího života*, které vyšlo s Brusovým povolením u Dačického roku 1568 a následně bylo reeditováno v téže tiskárně roku 1588. Tím končí původní katolická homiletická tvorba vydávaná česky tiskem až do sklonku 16. století, neboť v průběhu devadesátých let vrcholí polemická literatura.

B) PÍŠŇOVÁ TVORBA

Rozsáhlé a zároveň složitě uchopitelné dílo Šimona Lomnického z Budče tvoří neodmyslitelnou součást literárního světa předbělohorského období. Ačkoliv v něm nalézáme široce pojaté žánrové spektrum, od básnických skladeb

příležitostného charakteru, přes dramata, polemické dialogy o náboženských otázkách, prózy zábavné či duchovní i nábožensky vzdělavatelnou literaturu, nelze pominout, že jeho neoddělitelnou součástí je také přihlášení se ke katolické konfesi. Lomnický je prvním tvůrcem ryze katolického písňového repertoáru. Roku 1580 vychází *Písně nové na evangelia sv. nedělní* a roku 1595 vychází u Nigrina v Praze první katolický *Kancionál*. Modelovým čtenářem Lomnického díla je především široká měšťanská vrstva rámcově poučená latinským školstvím, přesto čtoucí česky.

C) PROZAICKÁ TVORBA

Tuto kategorii vlastně naplňují jen dva autoři, v téže době vznikají paralelně s latinskou tvorbou také dvě česká díla Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberku, *Život svatého Ivana* 1592 a *Duchovní obveselení koruny české* z roku 1599, a díla již shora zmíněného Šimona Lomnického z Budče.

Závěr

Tento vícestupňový ediční program byl realizován díky mecenátu vysokého kléru (příkladem je olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a jeho cílená podpora litomyšlského tiskaře Graudense), tak i vysoké katolické šlechty, jako byli mj. páni z Hradce a Vilém z Rožmberka (HRDLIČKA 1999; PÁNEK 2011: 368–424). Jak jsme ukázali, nejedná se ovšem o jednolitý ideový proud. Naopak, zcela zřetelně se nám sem propisují názorové preference jednotlivých generací, přičemž každá z těchto generací potřeby literární tvorby využívá jinak a k rozdílným cílům. Zatímco první generace potridentských katolíků vnímala svou tvorbu jako nedílnou součást určitého náboženského multilaterismu, následující generace tvořící v posledním dvacetiletí 16. století se otevřeně vyhraňovala vůči nekatolické většině. Důležitým faktorem této proměny byl obrat ve vnímání samotné tvorby edic. Primárním požadavkem již nebylo psát jen pro potřeby katolické minority, ale tuto produkci využít jako účinnou argumentační zbraň při potridentské rekatolizaci.

České literární historii tyto souvislosti mezi výsledky tridentského koncilu a nástupem nové katolické literatury neušly, byť se, jak si nyní ukážeme, nejednalo o soustavný zřetel ve výkladu předbělohorské literární epochy. Jaroslav Vlček s touto komparací tridentského koncilu a předbělohorské rekatolizace začíná pojednání ve čtvrté hlavě svých *Dějin české literatury* nazvané „zlatý věk“.

Zde shrnul především polemiky Šturmovy a přímo vytváří skupinu Šturmových stoupenců, kteří „duše, nově získané dravou polemikou protireformační, uklidňovali starou i novou mystikou“ (VLČEK 1940: 477–496). Vlček má totožné kritické hodnocení jako Karel Sabina, který vlastně jako první poukázal na překladovou činnost Hostounského v rámci náboženské literatury (SABINA 1866: 909–910). Tím se ale jakékoliv zmínky o souvislosti literatury s koncilem vyčerpávají. Vlčkův mladší kolega Jan Jakubec nástup katolické literatury sleduje na několika místech jako retardovaný, zvláště v oblasti kancionálové tvorby, a s negativním hlediskem vůči jezuitským polemikám (JAKUBEC 1911: 285).

Výklad *Dějin českého písemnictví* Arna Nováka u katolické literatury 16. století sklouzl k zopakování obvyklých drobných frází, obsáhlejší pohled na katolickou literaturu podává Jan V. Novák ve *Stručných dějinách literatury české*, v nichž kondenzuje stoletý vývoj katolické literatury na jednu a půl stránky, kde zmiňuje mimo jiné Šturmovu kritiku bratrského kancionálu a Brosiovu *Kouli Daniellovu* (NOVÁK 1946: 68–70). Taktéž výklad v prvním svazku akademických *Dějin české literatury* problematiku předbělohorské náboženské literatury omezil jen na drobnou zmínku o protibratrských Šturmových polemikách.

Přehled, který jsme zde nabídli, by měl v budoucnu spíše vybízet k hlubšímu promyšlení literárního života druhé poloviny 16. století a vnímat potridentskou literární tvorbu nikoliv jen z hlediska konfesionalizace literatury, ale jako rozvětvující se proud, v němž docházelo k postupnému vyhraňování náboženských názorů. Tuto dosud upozadovanou mnohovrstevnatou literární tvorbu katolické inteligence je nutné považovat za zásadní pro pochopení následujících literárních procesů v tvorbě pobělohorského období, neboť v mnohém tuto epochu předznamenává tendence pokračující v literatuře 17. a 18. století (VAŠICA 1999). Nejde však jen o samotnou tvorbu, ale také o její dosah uvnitř předbělohorské společnosti, který byl daleko širší, než jsme byli dosud schopni v literární historii připustit. Pro další studium bude jistě inspirativní věnovat se recepčním dosahům jednotlivých textů napříč celou literaturou vznikající v daném období, tedy nejen v jazykově české, ale také latinské a německé. Již z předešlých výzkumů konfesní literatury je patrné, že takových inspirativních center, podporovatelů a stoupenců měla vlastně k dispozici každá konfese (PIŠNA 2011: 2). To jsou ale již úkoly stojící za hranicí této studie.

PRAMENY

AUGUSTINUS Aurelius, svatý (Pseudo-Augustinus)

- 1506 *Počíná se traktát...* (Praha: Tiskař Pražské bible)
 1543 *Kníha... o samotném rozmlouvání duše s tělem* (Norimberk: Jan Günther)
 1546 *Enchiridon* (Praha: Jan Kantor Had)
 1546 *Traktát* (Praha: Jan Kantor Had)
 1559 *Knížka ruční* (Praha: Jan Kozel starší)
 1562 *Manuale* (Praha: Bartoloměj Netolický)
 1563 *Knížka..., jež slove Manuale* (Praha: Jan Kozel starší)
 1565 *Znamenité kázání* (Praha: Šebestián Oks z Kolovsi)
 1567 *Pobožná dvoje kázání* (S.l.: s.n.)
 1573 *Traktát sv. Augustina* (Praha: Jan Karton Had)
 1583 *Knížka..., kterouž nazval Manuale* (Praha: Daniel Adam z Veveslavína)
 1583 *Knížka..., již dal titul Soliloquia* (Praha: Daniel Adam z Veveslavína)
 1583 *Knížka obsahující v sobě naučení křesťanská* (Praha: Burian Valda)
 1584 *Psaní donatistům* (Litomyšl: Ondřej Graudens)
 1587 *Knížka obsahující v sobě naučení křesťanská* (Praha: Burian Valda)
 1589 *O městě božím* (Praha: Burian Valda)
 1589 *O dni posledním soudném kázání čtvero* (Praha: Burian Valda)
 1590 *Knížky dvě...* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)
 1591 *Enchiridion* (S.l.: s.n.)
 1593 *Žaltář s. Augustina, kterýž matce své Monice* (Praha: Daniel Sedlčanský)
 1600 *Knížka..., kterouž nazval Manuale* (Praha: Daniel Adam z Veveslavína)
 1600 *Knížka..., již dal titul Soliloquia* (Praha: Daniel Adam z Veveslavína)

BARLAAM

- 1593 *Historie a život svatých Barláma a Josafata* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

BAVOROVSKÝ, Tomáš

- 1552a *Kázání o svatém pokání* (Olomouc: Jan Günther)
 1552b *O umučení Ježíše Krista* (Olomouc: Jan Günther)
 1557 *Postyla česká* (Olomouc: Jan Günther)
 1561 *Zrcadlo onoho věčného a blahoslaveného života* (Praha: Jiří Melantrich)

BROSIUS, Václav

- 1589a *Koule Danielova* (Litomyšl: Ondřej Graudens?)
 1589b *Vejstraha* (Litomyšl: Ondřej Graudens)
 1591 *Šest důvodův pěkných a krátkých* (Litomyšl: Ondřej Graudens)
 1598 *O přijímání* (Litomyšl: Ondřej Graudens)
 1599 *Ohlášení se* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

CANISIUS, Peter

- 1568 *Malej katechismus...* (Prostějov: Pavel Hájek)
 1588 *Malej katechismus* (S. l.: s. n.)

CATECHISMUS

1566 *Catechismus, ex decreto Concilii Tridentini, ad parochos, s. Pii V pont. max. iussu editus* (Romae: in aedibus Populi Romani: apud Paulum Manutium)

HOFFMEISTER, Johann

1551 *Postyla česká* (Prostějov: Jan Günther)

HOSIUS, Stanislaw

1590 *De expresso dei verbo...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

HOSTOUNSKÝ, Baltazar

1600 *Pravidlo* (Praha: Mikuláš Pštros)

FERUS, Johann

1569 *Kázání XII* (Praha: Jan Jičínský starší)

1575 *Postila* (Praha: Jiří Melantrich)

FEUCHT, Jakob

1589 *Pět krátkých kázání* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1591 *Pět kázání* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon

1595 *Kancionál* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)

MICHAEL, merseburský biskup

1549 *Kázání na veliký čtvrtek...* (Praha: Bartoloměj Netolický)

1549 *Patnáctera kázání* (Prostějov: Jan Günther)

1567 *Kázání patnáctera* (Olomouc: Jan Günther)

MUSCULUS, Andreas

1566 *Catechismus...* (Olomouc: Jan Günther)

NAUČENÍ

1562 *Naučení neb vyhlášení o přijímání pod obojím...* (Praha: Jiří Melantrich)

NETHOLICKÝ, Jiří

1568 *Kázání o bidě* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

1588 *Šestnácte kázání o bidě* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

PERYSTERYUS, Petr

1564 *Kázání na neděli devátou po sv. Trojici* (Praha: Jiří Melantrich)

PONTANUS Z BREITENBERKA, Jiří Barthold

1592 *Život svatého Ivana* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)

1599 *Duchovní obveselení Koruny české* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)

POSSEVINO, Antonio

1584 *Křesťanské odpovědi na otázky* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)

QUERHAMER, Caspar

1587 *Labyrinthus Lutheri* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

⊕
—
O
T
U
S

SCRIBONIUS, Jindřich

1552 *Katechismus* (Prostějov: Jan Günther)

1556 *Katechismus* (Praha: Jan Kantor Had)

SCHERER, Georg

1586 *Katolické glosy...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1587 *Zpráva jistá a dokonalá...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1588? *O nové nevidané a neobyčejné monstranci* (S.l.: s.n.)

1588 *Chodcovský plášť* (S.l.: s.n.)

1589 *Zpráva jistá o Antikristu...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1591 *Rozmlouvání křesťanské o ceremoniích...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1594 *Kázání o slavném svátku těla božího* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1595 *Kázání při pohřbu... pana Karla hraběte z Mansfeldu...* (Praha: Jiří Černý z Černého Mostu)

1596a *Křesťanská vojenská kázání k tomuto času...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1596b *Křesťanské vojenské kázání všem hejtmanům...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1596c *Jisté umění a zaklínání proti střelení...* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1598 *Kázání radostné chvály a díky činění* (Praha: Mikuláš Pštros)

ŠTURM, Václav

1582 *Srovnání víry a učení bratřích starších* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

1584 *Krátké ozvání* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

1585 *Krátkej spis o jednotě* (Praha: Jiří Jakubův Dačický)

TRUHLÁŘ, Antonín et al. (eds)

1982 *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě V, S–Ž* (Praha: Academia)

WUJEK, Jakub

1592 *Postila* (Litomyšl: Ondřej Graudens)

LITERATURA

BÁEZ, Fernando

2012 *Obecné dějiny ničení knih: od sumerských tabulek po digitální éru* (Brno: Host)

BRODRICK, James

2012 *Jezuita Petr Kanisius: 1521–1597* (Olomouc: Refugium Velehrad – Roma)

ČORNEJOVÁ, Ivana

1995 *Tovaryšstvo Ježíšovo* (Praha: Mladá fronta)

DĚJINY 1

1957 *Dějiny české literatury I. – Starší česká literatura* (Praha: ČSAV)

JOHNSON-DEBAUFRE, Eric

2022 „The Council of Trent and the Regulation of Printing“, in *Today in history* [online] duben 2025 [citováno 15. dubna 2025] Dostupné z: <https://trinitywatkinson.domains.trincoll.edu/today-in-history-the-council-of-trent-and-the-regulation-of-printing/>

DOKUMENTY

2015 *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*. Překlad Ignác Antonín Hrdina (Praha: Krystal OP)

FECHTNEROVÁ, Anna

1996 „Petr Canisius S. J. – maximus collegii Pragensis promothor et author“, in *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků* (Praha: Národní knihovna ČR), s. 78–82

FLOWERS, Thomas

2023 *Reform of Christian Doctrine in the Catechisms of Peter Canisius* (Leiden: Brill)

HEJNOVÁ, Miroslava

1999–2000 „Sbírky starých tisků ve Vilniusu“, in *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze 16* (Praha: Národní knihovna ČR), s. 275–281

HRDLIČKA, Josef

1998 „Literární mecenát posledních pánů z Hradce“, *Opera Historica*, roč. 6, č. 1, s. 349–369

KUBIŠTA, Albert

2006 „Konfesijní polemika – málo využívaný pramen k dějinám konfesionalizace“, in BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)* (České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta), s. 389–408

2007 „Georg Scherer SJ“, *A2*, roč. 3, č. 5, s. 7. Dostupné také z: <https://www.advojka.cz/archiv/2007/5/georg-scherer-sj>.

2009 „Jednota bratrská jako terč konfesijních polemik“, in WERNISCH, Martin (ed.): *Unitas Fratrum 1457–2007: Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén, Studie a texty Evangelické teologické fakulty*, č. 15 (Jihlava: Mlýn), s. 3–14

2010 „Baltazar Hostounský a Václav Šturm, čeští jezuité mezi Prahou a Olomoucí“, in JAKUBEC, Ondřej et al.: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 1. svazek. Proměny ambic jednoho města* (Olomouc: Muzeum umění Olomouc), s. 36–40

PÁNEK, Jaroslav

1989 *Poslední Rožmberkové* (Praha: Panorama)

2011 *Vilém z Rožmberka: politik smíru* (Praha: Academia)

PIŠNA, Jan

2011–2012 „Vliv Ondřeje Ungnada ze Suneku na rozvoj české knižní kultury“, *Knihy a dějiny*, roč. 18–19, s. 68–80

PODLAHA, Antonín

1897 „Styky bl. Petra Canista s vlastní naší a stručné dějiny českého překladu jeho katechismu“, *Časopis katolického duchovenstva*, roč. 38, č., s. 577–613

SABINA, Karel

1866 *Dějepis literatury československé staré a střední doby* (Praha: Štorch)

SCHATZ, Klaus

2014 *Všeobecné koncily: ohniska církevních dějin* (Brno: CDK)

SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav

2018 *Církevní dějiny: Novověk* (Praha: Grada)

VESELÁ, Lenka

2005 *Knihy na dvoře Rožmberků* (Praha: Scriptorium)

VLČEK, Jaroslav

1940 *Dějiny české literatury 1* (Praha: Mazáč)

VOIT, Petr

1987 „Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie“, in *Příspěvky ke knihopisu 5* (Praha: SNTL)

2006 *Encyklopedie knihy* (Praha: Libri)

2013 *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557* (Praha: KLP)

2017 *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547* (Praha: Academia)

Mgr. Jan Pišna, Ph.D., jan.pisna@strahovskyclaster.cz, Strahovská knihovna, Praha, Česká republika / Strahov Library, Prague, Czech Republic

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.